

Het spookbeeld van het communisme waart nog steeds door Europa

Herwig Lerouge

Marxistische Studies Nr.73, 2007

Op 25 januari laatsleden keurde de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (PVRE) met 99 stemmen voor, 42 tegen en 12 onthoudingen, een motie goed van Göran Lindblad, de Zweedse afgevaardigde van de Europese Volkspartij.

De resolutie is gericht tegen 'de totalitaire communistische staten', zoals kortweg alle socialistische landen worden genoemd; 'de communistische of postcommunistische partijen van de lidstaten' die ze verzoekt 'de geschiedenis van het communisme en hun eigen verleden te heronderzoeken en duidelijk afstand te nemen van de misdaden die werden gepleegd door de totalitaire communistische staten' (artikel 13) en ze criminaliseert de klassenstrijd tegen de patroons door te poneren dat 'de misdaden werden verantwoord in naam van de theorie van de klassenstrijd en van het principe van de dictatuur van het proletariaat.' (artikel 3)

Maar rechts en extreem-rechts in de PVRE haalden niet de tweederde meerderheid die nodig waren voor de goedkeuring van de aanbevelingen die de lidstaten ertoe moeten aanzetten om deze heksenjacht ook praktisch te organiseren.

Dat is te danken aan een brede protestbeweging van zowel communistische, democratische en progressieve partijen en bewegingen, van duizenden handtekeningen van verzetslieden, intellectuelen, artiesten, syndicalisten, socialistische afgevaardigden, groenen en zelfs sommige conservatieve politici uit heel Europa, onder meer ingezameld door het initiatief www.no2anticommunism.org.

Een goed geplande aanval

Op 24 februari 2005 moesten de Europese ministers van Justitie een gemeenschappelijke strategie tegen racisme, xenofobie en antisemitisme bespreken. Bij die gelegenheid vroegen verschillende Europese parlementsleden van de Europese Volkspartij (EVP), afkomstig uit de voormalige Oostbloklanden, onder wie de ex-president van Letland Landsbergis, het verbod van de communistische symbolen, hamer, sikkel, rode ster... in de hele Europese Unie. 'Mochten de nazi-symbolen verboden worden in de Unie, dan willen wij hetzelfde voor de communistische symbolen', zo verklaarde de vice-voorzitter van de EVP, de Hongaar Jozsef Szafer.

Hierover ondervraagd oordeelde Europees commissaris Frattini, een partijgenoot van Berlusconi en een bondgenoot van de fascisten in de Italiaanse regering, dat de discussie over de strategie tegen het racisme 'niet het gepaste kader vormde' om te discussiëren over de communistische symbolen. Maar hij 'moedigde het Europees parlement aan om een debat te organiseren over deze symbolen en over hun mogelijke betekenis voor de Europese burgers'.

In mei 2005 keurde het Europees Parlement (EP), naar aanleiding van de zestigste verjaardag van de bevrijding van Europa uit het fascisme, een anticommunistische resolutie goed met 463 stemmen voor, 49 tegen en 33 onthoudingen. Het initiatief kwam van de christen-democraat Elmar Brock, voorzitter van de commissie Buitenlandse Zaken van het EP. Deze resolutie noemt de bevrijding van de landen van Oost-Europa van het nazisme een 'bezetting en sovjetoverheersing' en een 'communistiche dictatuur'. De woorden fascisme of nazisme komen niet voor in de resolutie... ¹⁵⁹

Afgevaardigden van de EVP, leden van de Politieke Commissie van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (PVRE), probeerden in oktober 2005 een nog feller anticommunistisch memorandum te laten goedkeuren. De Raad van Europa werd opgericht in 1949. Vandaag zijn 46 Europese landen er lid van en heeft deze raad ook een parlementaire vergadering. De organisatie zette al haar internationale activiteit stop, met uitzondering van: 'het evalueren van de vooruitgang van de democratie en de mensenrechten op het continent', maar dan wel vanuit een erg specifieke oriëntatie, die zij zich van bij haar oprichting heeft eigen gemaakt: de strijd tegen het communisme.

Er moesten drie rapporten voorgelegd worden aan de PVRE. Het eerste gaat over de 'ontoelaatbaarheid van de rechtvaardiging van het nazisme in het hedendaagse Europa', het tweede over 'de noodzaak om het franquisme internationaal te veroordelen', en het derde over 'de veroordeling van de misdaden begaan onder het communisme'. Deze laatste tekst vraagt aan de PVRE, die parlementsleden uit 46 Europese landen verenigt, een 'onmiddellijke' internationale veroordeling van het communisme. Op 14 december 2004 had de Commissie politieke kwesties van de PVRE in Parijs een parlementaire hoorzitting georganiseerd in het kader van de voorbereiding van het rapport over dit onderwerp. Deelnemers waren onder meer Stéphane Courtois, de schrijver van *Le Livre noir du communisme* (Het Zwartboek van het communisme), Vladimir Bukovsky, voormalig sovjetdissident, en Toomas Hiio, van de 'Estse stichting voor het onderzoek van de misdaden tegen de menselijkheid' (zie verder).

Een 'Inleidende nota' op de dagorde van de hoorzitting preciseert de doelstelling van de organisatoren: 'Nu is het tijd om de balans op te maken van de talrijke misdaden van het totalitaire communisme in het verleden en om het plechtig te veroordelen. Indien wij dat niet doen, dreigt een bedrieglijke nostalgie zich meester te maken van de geest van de jonge generaties, die in dit systeem een eventueel vervangmiddel zouden zien voor de liberale democratie'. ¹⁶⁰

Dit keer wordt niet alleen het communisme gevisieerd, maar ook de 'klassenstrijd'. Want volgens de tekst van het memorandum van de PVRE 'is het communisme voortgekomen uit de theorie van de klassenstrijd'. Als gevolg van protest werd de discussie over dit ontwerp uitgesteld.

Maar de jacht op communisten is ook een harde werkelijkheid. In verschillende nieuwe lidstaten van de EU is het nu al verboden de communistische idealen en de symbolen van de internationale arbeidersbeweging te promoten. In landen zoals Estland, Letland, Litouwen, Roemenië en Turkije verbiedt de wet het bestaan van communistische partijen

of legt zij onoverbrugbare hindernissen op voor de wettelijkheid van hun actie. In Hongarije en in de Tsjechische Republiek verbiedt en bestraft de wet het gebruik van socialistische symbolen. De Voorzitter van de Communistische partij van Litouwen, Mikolas Bourakiavitsius, en zijn kameraad Yiouozas Kouolelis, zitten al meer dan tien jaar om politieke redenen in de gevangenis. De Duitse socialist Verheugen, voormalig commissaris voor de uitbreiding van Europa, vindt deze situatie volledig in overeenstemming met de Europese democratische waarden. Tijdens een gedachtewisseling op 30 september 2003 in de Commissie Buitenlandse Zaken van het Europees Parlement, was dit zijn antwoord: 'Na al wat de bevolking onder het communisme heeft moeten verdragen, zou ik ook het verbod van communistische partijen vragen indien ik een burger was van die landen.'

Nadat hij verschillende dagen in de gevangenis doorbracht, staat Sean Garland, de Voorzitter van de Partij van de Arbeid van Ierland, vandaag onder huisarrest in Noord-Ierland, en wordt hij bedreigd met uitwijzing naar de Verenigde Staten, zonder enige precieze beschuldiging.

De stichter van de Communistische partij van de Filippijnen, José Maria Sison, in ballingschap in Nederland, wordt bedreigd met uitwijzing naar de Filippijnen of naar de Verenigde Staten, op basis van een beschuldiging die verwijst naar de zogenaamd antiterrorismewetten die na 11 september 2001 door de Europese Unie werden goedgekeurd.

In Frankrijk eist een groep genaamd Ukraine 33 dat de universiteit van Paris VII sancties treft tegen mevrouw Annie Lacroix-Riz, professor hedendaagse geschiedenis en auteur van tal van wereldvermaarde boeken van grote wetenschappelijke waarde. De groep Ukraine 33 verdraagt niet dat zij, aan de hand van archiefstukken, de stelling heeft weerlegd die in de jaren 1930 door extreemrechtse middens was ineengestoken, namelijk dat de sovjetmacht in 1933 bewust een 'genocidaire hongersnood' zou georganiseerd hebben in Oekraïne. Zij werd door de voorzitter van de Universiteit 'uitgenodigd' om 'hierover verduidelijking te komen geven'.¹⁶¹

Achter de veroordeling van het communisme, de wedergeboorte van het fascisme

Het initiatief van de PVRE is uitgesteld, onder meer dankzij het protest van de Russische afvaardiging en van communistische en progressieve parlementsleden. Volgens Konstantin Kossatchev, de secretaris van de Commissie buitenlandse zaken van de Doema, het Russische parlement, zou de voorstelling van het rapport over het communisme in de kaart gespeeld hebben van de krachten in de PVRE die het met het nazi-totalitarisme proberen te vereenzelvigen om het vervolgens te banaliseren. Dat gebeurt trouwens nu al in de Baltische staten, waar verschillende parlementsleden die aan de basis liggen van deze talrijke anticommunistische initiatieven vandaan komen. 'In Estland en Letland bijvoorbeeld, genieten de voormalige "SS'ers" nu dezelfde voordelen als de veteranen en de oud-strijders van de grote patriottische Oorlog. Dergelijke toestand is totaal ontoelaatbaar', verklaarde hij.¹⁶²

De geschiedenis herhaalt zich. Tussen 1933 en 1940 lieten de leiders van de zogenaamd democratische burgerlijke partijen Hitler vrij spel. Zij hoopten van nazi-Duitsland de speerpunt te maken in de kruistocht tegen de Sovjet-Unie. Onder die omstandigheden was het fascisme het kleinste kwaad. Het lijkt erop dat de leiders van de Europese Volkspartij vandaag in de voetsporen treden van hun voorgangers. Zij aarzelen niet om in de EVP partijen op te nemen die aan de macht zijn in Oost-Europese landen waar communistische leiders in de gevangenis vliegen en tegelijkertijd Hitler-symbolen in ere worden hersteld en SS-collaborateurs gehuldigd. Letland is een nieuwe lidstaat van de Europese Unie en van de Navo. Op 16 maart 2005 ging in de hoofdstad Riga voor de vijfde opeenvolgende keer een manifestatie door van de Waffen SS. Deze manifestatie was toegelaten ondanks een officiële vraag van Israël en van Rusland om ze te verbieden. Noch de Navo, noch de Europese Unie lieten enig protest horen.

Het dient gezegd dat de mensen die vandaag in deze landen aan de macht zijn, een lange staat van dienst hebben in de anticommunistische strijd, samen met de Navo en de Europese geheime diensten.

Nog voor het einde van de Tweede Wereldoorlog rekruteerden de Britse geheime diensten agenten onder de Letse nazi-oorlogsmisdadigers (onder meer leden van het Araj's Kommando) om het communisme te bestrijden.¹⁶³ Zij trokken ze terug in Zweden en de 'beste' elementen kregen een bijkomende opleiding in Groot-Brittannië en werden geïntegreerd in het 'stay-behind' netwerk van de Navo.¹⁶⁴ Na de omverwerping van het socialisme, werden deze agenten door de Navo en de VS aan de macht gebracht. Zo wordt in Letland het Bureau voor de bescherming van de Grondwet (SAB) geleid door Janis Kazocinu. Deze man is in werkelijkheid een generaal van het Britse leger, die bij de onafhankelijkheid militair attaché is geworden in Riga en nadien adjunct chef-staf. Hij nam de Letse nationaliteit pas aan naar aanleiding van zijn benoeming.¹⁶⁵

De vrouwelijke president van Letland, professor Vaira Vike-Freiberga, is eigenlijk een Canadese wiens familie Letland ontvluchtte na de val van het fascisme. Zij had banden met de nazi-agenten van het 'stay-behind' netwerk van de Navo, via een clandestiene organisatie bestemd voor de diaspora, 'De Valken van de Daugavarivier' (Daugavas Vanagi). Vike-Freiberga vestigde zich begin 1999 in Riga, zij nam de Letse nationaliteit aan en liet zich verkiezen tot president van de Republiek. Volgens haar zouden de Letten die bij de SS gegaan waren, dat alleen gedaan hebben om een bondgenoot te vinden om hun land te bevrijden.

In januari 2005 publiceerde de Letse regering, met de financiële steun van de ambassade van de Verenigde Staten, een boek met als titel *Geschiedenis van Letland: XXe eeuw*. Het werd voorgesteld tijdens een persconferentie van de president van de Republiek. Er staat onder meer in dat het kamp van Salaspils, waar de nazi's medische experimenten uitvoerden op kinderen en waar 90.000 mensen vermoord werden, alleen maar 'een verbeteringskamp' was en dat de Waffen-SS helden waren in de strijd tegen de sovjetbezetters.¹⁶⁶

Dit is ook de geschikte plaats om het nog eens te hebben over een van de 'wetenschappers' die op 14 december 2004 in Parijs werden opgeroepen voor de parlementaire hoorzitting van de PVRE in het kader van de voorbereiding van het rapport over de 'misdaden van het communisme'. Het gaat om Toomas Hiio, van de 'Estlandse Stichting voor het onderzoek over de misdaden tegen de menselijkheid'. Journaliste Anna Badkhen stelt ons hem voor in een artikel in de San Francisco Chronicle.¹⁶⁷ Het artikel heeft het over de straffeloosheid die de oorlogsmisdadiger Michael in Estland geniet. Gorshkov is een Est die in 2002 uit de Amerikaanse nationaliteit werd ontzet en uit Florida werd verwijderd. Een federale rechter was van oordeel dat 'er geen enkele twijfel over bestond dat Gorshkov had deelgenomen aan de massamoord op minstens 3.000 joodse mannen, vrouwen en kinderen tijdens de nazibezetting van Oost-Europa en meer in het bijzonder in het joodse getto in Sloutsk, Wit-Rusland'. Gorshkov is vandaag een vrij man en geen enkele procureur in Estland is van plan om vervolgingen in te stellen tegen hem of tegen één van de 17 andere nazi-oorlogsmisdadigers die in Estland gekend zijn. Toomas Hiio, adviseur van de Estse president en lid van de 'Staatscommissie belast met het onderzoek naar de nazi- en Sovjetmisdaden waarbij Estse burgers betrokken zijn' verwerpt de beschuldigingen tegen Gorshkov. 'In elke gemeenschap zijn er mensen te vinden die andere mensen haten', zegt hij. Hij verwerpt ook het bewijs geleverd door de Wiesenthalstichting tegen de leden van het '36^e politiebataljon', door de nazi's opgericht met Esten, die beschuldigd worden van de massamoord op 2.500 joden in de Wit-Russische stad Novogrudok, op 7 augustus 1942. Hij vindt het niet nodig zijn beweringen te bewijzen. 'Wij weten niet met zekerheid dat zij joden hebben vermoord,' zegt Hiio. 'Er zijn geen feiten, alleen propaganda.' Dat zijn dus de 'deskundigen' die de EVP aanvoert om haar akte van beschuldiging tegen het communisme te staven.

In Estland worden vandaag negationistische boeken zoals dat van de Zwitser Jürgen Graf, vrij verkocht. De auteur is er zelfs op tournee geweest in 2002. De Estse heavy-metal groep Marras zingt tijdens zijn concerten straffeloos dat het 'leuk is joden te vermoorden'.

Achter de aanval tegen professor Lacroix-Riz in Frankrijk profileren zich ook de erfgenamen van de fascistische collaboratie in Frankrijk. Eén van de verdedigers van Ukraine 33 is Jean-Louis Panné, die samen met Stéphane Courtois verbonden is aan het Institut d'histoire sociale. Volgens professor Annie Lacroix-Riz werd dit instituut na de oorlog opgericht door het groot patronaat, dat er voormalige collaborateurs in plaatste. Het werd onderhouden door de collaborateursbank Worms en de Amerikaanse inlichtingendiensten. Eén van zijn stichters is nog steeds actief, ondanks zijn 89 jaar. Het gaat om Guy Lemonnier, intimus van de collaborateurs Marcel Déat en Georges Albertini in de Rassemblement national populaire (RNP). Albertini was de rechterhand van collaborateur Déat in de RNP en zijn kabinetsdirecteur op het secretariaat van Arbeid (1944). Hij werd begin jaren vijftig door Worms belast met de leiding van het instituut, 'met als doel de Franse arbeidersklasse en de loontrekkers te verwijderen van het communisme en de sympathie voor de USSR'.¹⁶⁸

Het anticommunisme vandaag

Vandaag wint de fascisering terrein en wordt het fascisme in heel Europa gebanaliseerd onder het motto 'het fascisme van Hitler en het communisme van Stalin zijn tweelingbroers'. Sinds 1989 is deze slogan een soort dogma geworden dat blijkbaar niet meer bewezen hoeft te worden. Het werd overgenomen door de nazi's die, na hun nederlaag, in 1945 geïntegreerd werden in de Westerse geheime diensten om het gevecht voor de vernietiging van het communisme, dat Hitler in 1923 had ingezet, verder te zetten. Gefinancierd en gesteund door de CIA, hebben deze nazi's de wereld overspoeld met een stortvloed van leugens over de 'misdaden' en de 'holocausts' van Stalin. Die leugens moesten de holocaust van Hitler eerst en vooral relativeren om hem vervolgens te rechtvaardigen. Om hun misdaden te rechtvaardigen hadden de fascisten nood aan een hoger aantal doden, slachtoffers van de Sovjet-Unie, dat bloeddorstige regime! De anticommunistische aanvallen dienen om een officiële geschiedenis van de Sovjet-Unie, gebaseerd op de criminalisering van dit land en van de communistische beweging, te legitimeren. Door deze resoluties goed te keuren, door 'dissidente' onderzoekers te verwijderen, wil men komen tot de bekrachtiging van een officiële 'geschiedenis' van de Sovjet-Unie en van het communisme, die als voor altijd zou ontsnappen aan een tegensprekelijk debat, aan de hand van historische kritiek en van het onderzoek van de archieven.

Vandaag heerst het imperialisme opnieuw alleen over het grootste deel van de wereld en gaat het openlijk vooruit: oorlogen, explosieve toename van werkloosheid, van racisme en fascisme, van armoede en criminaliteit. Maar de geesten zijn onderworpen aan de ingehamerde ideologie dat het westerse systeem 'de democratie, de vrijheid en de mensenrechten' vertegenwoordigt. Het anticommunisme verzet zich tegen de idee dat de overheersing door het grootkapitaal niet eeuwig is. Het verzet zich tegen elke vorm van revolutionaire en socialistische strijd tegen het wereldwijde kapitalisme. Er zou geen alternatief zijn voor het imperialistische systeem en het feit de idee te verkondigen dat wij ons niet aan het einde van de geschiedenis bevinden, is op zich al een misdaad. Vijftien jaar kapitalistische hervormingen hebben in de vroegere socialistische landen geleid tot de vernietiging van de industrie en van de landbouw, tot massale werkloosheid, burgeroorlogen, emigratie, het verdwijnen van gratis gezondheidszorg en onderwijs, de triomf van corruptie, van de maffia, van misdaad en prostitutie. Wat de media de "nostalgie naar het communisme" noemen, neemt in deze landen uitbreiding. Maar ook in West-Europa duwt de neoliberale golf van privatiseringen, delokalisaties, vervanging van vast werk door onzekere, ultraflexibele jobs, de ontmanteling van de sociale zekerheidssystemen grote delen van de bevolking naar opstand, die nog vooral syndicaal en electoraal is. Daarvan getuigen de Neen's aan de Europese Grondwet, de vooruitgang van de communistische en arbeiderspartijen in de Tsjechische Republiek, in Duitsland en in andere landen van het Oosten, partijen die de bevolking, al dan niet terecht, beschouwt als de vertegenwoordigers van het socialistische systeem.

Dit alles betekent niet dat wij aan de vooravond van een nieuwe socialistische revolutie staan. Maar in de ogen van de meest rechtse fractie van de Europese burgerij is het hoog tijd om te beletten dat het ondenkbare opnieuw realiteit wordt. In een periode waarin de sociale en politieke strijd toeneemt, onder meer dankzij de inspanningen van

de communisten, gaat het erom deze strijd te verlammen door de krachten en de bewegingen die de sociale en democratische rechten van de werknemers verdedigen, aan te vallen. Het gaat erom het communisme en alle verdedigers van het socialistische alternatief buiten de wet te stellen. De nog bestaande socialistische landen moeten ook verdwijnen. Een resolutie van het Congres van de Europese Volkspartij noteert dat 'in verschillende delen van de wereld een aantal regimes zich vastklampen aan de macht ten nadele van het welzijn van de bevolking'. Wat de EVP natuurlijk niet verdraagt, is de steun die de Cubaanse, Chinese, Vietnamese, Laotiaanse of Koreaanse bevolking aan hun regering geeft. Zij kunnen hun situatie immers vergelijken met die van hun Haïtiaanse, Filippijnse of Afrikaanse burens, die overheerst en uitgebuit worden door kapitalistische regimes, aan de macht gebracht door de leiders van partijen zoals de EVP. Nooit mag er volgens hen nog een regime komen waar de bevolking zich meester maakt van de rijkdommen die ze zelf heeft geproduceerd. Zoals de dagorde van de parlementaire hoorzitting van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (PVRE) van december 2004 vermeldt, gaat het erom te vermijden 'dat de geschiedenis zich herhaalt en dat er zich een bedrieglijke nostalgie vestigt in de geest van de jonge generaties die in dit (communistische) regime een vervangmiddel zouden zien voor de liberale democratie'.¹⁶⁹

Er is geen andere verklaring voor de wedergeboorte van het agressieve anticommunisme sedert twee, drie jaar. Net zoals in het verleden wordt het fascisme opnieuw een gerespecteerde bondgenoot in de strijd tegen de aartsvijand: de macht van de werkers.

In het belang van de strijd voor sociale rechtvaardigheid, democratie, vrede en tegen het fascisme, moeten wij vechten voor de vrijheid van meningsuiting en organisatie van de communistische partijen, voor het onmiddellijke stopzetten van elke politieke vervolging en van elke maatregel bestemd om hun actie te belemmeren.

De 'antiterrorismewetten' die na 11 september 2001 in Europa werden goedgekeurd, moeten ingetrokken worden, net zoals de zogenaamde 'lijst van terroristische organisaties'. De definitie van het terrorisme volgens deze wetten, maakt het mogelijk elke partij of beweging die voor een andere maatschappij opkomt als een terroristische organisatie te behandelen.

We moeten de vrijheid van onderzoek en meningsuiting van de wetenschappers beschermen tegen de nieuwe heksenjacht van fascistische inspiratie.

Noten

¹⁵⁹ http://www.europarl.eu.int/news/expert/infopress_page/030-1371-236-8-34-903-20050824IPR01359-24-08-2005-2005-false/default_fr.htm

¹⁶⁰ <http://assembly.coe.int/ASP/APFeaturesManager/defaultArtSiteVoor.asp?ArtId=115>

¹⁶¹ http://rifondazione75.samizdat.net/documents/annie_lacroix_riz.htm

¹⁶² fr.rian.ru/russia/20050912/41374790.html

¹⁶³ <http://www.voltairenet.org/article16561.html>

¹⁶⁴ De 'stay behind' netwerken bestaan uit anti-communistische agenten, militairen en burgers. De Amerikaanse en Britse geheime diensten richtten ze op aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in alle NAVO-landen. Hun taak was het om achter te blijven in het geval van een 'sovjetbezetting van West-Europa'. Ze moesten dan sabotage plegen en inlichtingen doorspelen. Ze beschikten over geheime wapenopslagplaatsen en kregen regelmatig trainingen in het kader van de Navo. In 1990 ontdekte de Italiaanse justitie dat leden van deze netwerken actief betrokken waren bij de bloedige terreuraanslagen van de jaren zeventig en tachtig. Ze legden het erop aan om deze aanslagen in de schoenen te schuiven van linkse organisaties. De bedoeling was om te verhinderen dat de Italiaanse communistische partij aan de macht kwam. Soortgelijke aanslagen werden ook in België gepleegd door de zogenaamde 'Bende van Nijvel' die 29 slachtoffers maakte. In beide gevallen genoten de terroristen van hoge bescherming en het onderzoek liep op niets uit.

¹⁶⁵ KGB et Cie, à l'assaut de l'Europe par Roumania Ougartchinska, Éditions Anne Carrère, 2005

¹⁶⁶ <http://www.voltairenet.org/article16561.html>

¹⁶⁷ San Francisco Chronicle, 15/2/2004 <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?file=/c/a/2004/02/15/MNGKV51C571.DTL>

¹⁶⁸ Het gehele dossier over het «Institut de l'histoire sociale » kan men raadplegen op http://www.geocities.com/indep_chercheurs/ALR-1.html

¹⁶⁹ <http://assembly.coe.int/ASP/APFeaturesManager/defaultArtSiteVoir.asp?ArtId=115>